

PROBLEMA ȘOMAJULUI RURAL: CĂI DE SOLUȚIONARE

*Iosif COBZAC,
dr. în sociologie, IIEȘP*

Abstract: The article shows that the rural unemployment appeared in the Republic of Moldova as a result of privatization and reckless privatization reforms. There is analyzed the significance of the measures of preparation and implementation of the reforms; the link between them and the functioning of agriculture in the post-privatization period; ways of solving the problem of unemployment and applying of measures which weren't applied at the stage of preparation and implementation of the reforms.

Șomajul rural în Republica Moldova a apărut ca rezultat al reformelor de tranziție a sectorului agrar la economia de piață. Privatizarea terenurilor agricole a fost necesară din cauza specificului culturii agricole, dar și din cauza tendinței de înrăutățire a atitudinii și disciplinei în muncă a agricultorilor în gospodăriile colective din perioada sovietică. Proprietatea privată asupra pământului este necesară din cauza firii depravate a omului; omul iubește pământul dacă acesta îi aparține, și nu iubește pământul, dacă nu-i aparține. În același mod se formează și atitudinea față de muncă, și disciplina în muncă a agricultorilor.

Privatizarea însă întotdeauna tinde să exercite asupra societății influențe contradictorii – constructive și distructive. Pe de o parte, parcelarea câmpurilor și distrugerea gospodăriilor colective a fost un pas înapoi în ce privește potențialul economic de producere și schimbările care s-au produs pe piața muncii. Pe de altă parte, faptul împroprietăririi țăranilor a ameliorat cardinal atitudinea lor față de muncă. Care din aceste schimbări azi prevalează, depinde de aceea cum reformele au fost implementate – de aceea ce condiții în rezultatul privatizării s-au creat vizavi de concentrarea și specializarea producției, utilizarea tehnologiilor agricole avansate, de asigurarea fermierilor cu servicii de infrastructură, de comercializarea producției etc. De aceea pentru a înțelege cum s-a creat situația actuală pe piața muncii, și cum problema șomajului poate fi soluționată, trebuie să privim la reforme.

Primul lucru care trebuia hotărât înainte de declanșarea reformelor a fost pregătirea opiniei publice. Perioada 1989-1991 poate fi luată drept perioadă de pregătire a opiniei publice. În mijloacele de informare în masă se discutau impetuos viitoarele reforme, potențialele beneficii, experiența în acest domeniu de peste hotare, dar și experiența bunelor și străbunilor care au făcut agricultura de piață. Însă dezbaterile publice care s-au ținut pe marginea privatizării în acea perioadă de timp nu au produs o răsturnare de situație și nu s-au soldat cu schimbarea atitudinii sătenilor față de privatizare. Societatea a intrat în reforme cu opinia publică total nepregătită și nefavorabilă privatizării. Potrivit sondajului sociologic realizat de Institutul de Filozofie, Sociologie și Drept al AȘM în anul 1990, 80,1% de țărani și specialiști se pronunțau pentru păstrarea colhozurilor și sovhozurilor[1].

După părerea noastră, acest lucru se explică prin aceea că țăranilor nu li s-a spus clar și pe înțeles de ce reformele au fost necesare; și acest lucru nu este suficient conștientizat pe deplin nici până în prezent. Reformele s-au desfășurat în condițiile în care partea covârșitoare a agricultorilor, specialiștilor, și cea mai mare parte a autorităților centrale și locale se împotriveau reformelor. Cu siguranță că aceasta a influențat negativ desfășurarea reformelor, sensul lor, condițiile postprivatizare în care urmau să funcționeze noile structuri agricole de producție, precum și situația care se crea pe piața muncii.

Al doilea lucru care trebuia hotărât pentru desfășurarea cu succes a privatizării a fost pregătirea corespunzătoare a cadului legal și organizatoric de implementare a reformelor. Pentru a verifica cursul și eficacitatea reformei radicale la 27-28 octombrie

1994 s-a întrunit Conferința organizată de Consiliul de Coordonare a Reformei Economice pe lângă Guvernul Republicii Moldova. La conferință prim-ministrul A. Sangheil a ținut să atragă atenția la necesitatea de a prevedea pe lângă procesul privatizării „și cum va decurge perioada de după privatizare”[2]. Observația dată ținea de rezultatul final și esența reformelor, care cu siguranță depindeau de aceea cum reformele se transpuneau în practică, și de aceea cum opinia publică a fost pregătită. Întrucât aceasta n-a fost pregătită satisfăcător, atitudinile oamenilor față de privatizare au fost împărțite: o parte a populației a contribuit la realizarea lor; altă parte, dimpotrivă, pleda pentru fostele gospodării colective sovietice.

Cât privește cadrul organizatoric, reformele au fost gestionate de Departamentul Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, responsabil de privatizare și nu răspundea de funcționalitatea viitoarelor gospodării private, și de Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare (responsabil exclusiv de crearea infrastructurii economice și funcționarea eficientă a gospodăriilor în perioada postprivatizare). Instituțiile date au avut interese mai degrabă opuse, decât comune; și cum Ministerul, la fel și Departamentul Privatizare nu dispuneau de suficiente mijloace financiare [3].

La fel și cadrul legal al reformelor a fost imperfect. Moldova se numără printre țările dens populate, cu sate mari și cu puține terenuri agricole. Dacă Consiliul de Coordonare a Reformei Economice s-ar fi gândit la perioada postprivatizare (la locurile noi de muncă și la condițiile de muncă în viitoarele gospodării), ar fi trebuit să țină seama și de această particularitate a satelor moldovenești și să înțeleagă că parcelarea terenurilor face din start viitoarele gospodării nefuncționale.

Codul Funciar spune că „Cota de teren echivalent ce se atribuie în natură (pe loc) în conformitate cu proiectul de organizare a terenului poate fi divizată, în funcție de situație, în cel mult 3 terenuri (teren arabil, vie și livadă)”[4]. Astfel, legea a tolerat (indirect chiar a încurajat) fragmentarea câmpurilor agricole; parcelarea câmpurilor a fost cauzată de legislația de reformare. Poate promotorii reformelor mizau pe o ulterioară asociere a țăranilor pentru a utiliza tehnologii avansate; însă aceasta nu s-a produs – pentru a se asocia țăranii nu au avut/nu au suficientă încredere unii în alții.

În rezultatul privatizării fermierii și-au primit cotele de teren nu în 3, ci în 3-5, 10 și chiar mai multe parcele minuscule. Fostul colhoznic s-a pomenit după privatizare în fața problemei de a lucra 1-1,5 ha de pământ excesiv parcelat și dispersat. Privatizarea a creat artificial o problemă unică – una care însăși generează noi probleme, care din start putea fi evitată, și care acum este dificil de aplanat.

Sensul privatizării a fost ca prin desființarea colhozurilor/sovhozurilor și privatizarea terenurilor agricole, țăranii primindu-și cotele de teren și valorică să-și asigure singuri locuri de muncă. Însă fragmentarea exagerată a terenurilor a făcut extrem de dificilă atingerea acestei ținte. Modul în care s-a produs împroprietărire țăranilor „face în prezent aproape imposibilă organizarea și respectarea asolamentelor, proceselor de mecanizare a lucrărilor din fitotehnie și zootehnie, implementarea tehnologiilor moderne și a performanțelor științei”[5].

Faptul că opinia publică n-a fost pregătită către declanșarea privatizării, a afectat negativ organizarea și implementarea reformelor. Clasa politică, specialiștii și țăranimea a rămas împărțită în adepți și opozanți ai reformelor; fiecare, reieșind din convingerile sale influența privatizarea în felul său – fie în bine, fie în rău. De aceea reformele au decurs anevoios și au târâgănat privatizarea.

Ba chiar „Reforma a fost stopată de forțele politice aflate la guvernare atât prin încălcările de lege dirijate de ei, cât și prin nenumăratele încercări de a modifica legislația... și a încălcat... prevederea principală a Codului Funciar și a Legii Cu privire la programul de privatizare, conform căreia, în agricultură, privatizarea se efectuează prin împroprietărire concomitentă cu pământ și cu unelte de producție”[6]. Între timp,

baza tehnico-materială din gospodăriile colective, prost întreținută, s-a uzat continuu, ieșind din uz, s-a privatizat fraudulos etc. Iar țărani ieșeau din gospodăriile colective cu 1.0-1,5 ha de pământ parcelat și dispersat, fără mijloacele necesare de a lucra pământul.

Al treilea lucru de care trebuia să se țină cont este că gospodăriile agricole mici au nevoie de o infrastructură bine dezvoltată. Pentru a funcționa eficient gospodăriile de fermieri trebuie să aibă la dispoziție și la prețuri accesibile toate serviciile de care au nevoie – de efectuare a lucrărilor mecanizate, de deservire a mijloacelor tehnice, acces la credite, la procurarea materialului semencier, a produselor chimicale, la colectarea, păstrarea și realizarea roadei crescute, la servicii de informare, instruire, consultare în domeniile agricol, tehnico-tehnologic, economic, financiar etc. Însă infrastructura gospodăriilor colective n-a fost păstrată, reorganizată și adaptată la cerințele noilor gospodării de producție; iar distribuirea cotei de teren fără cota valorică a fost ca o bombă sub privatizare.

În sfârșit, șomajul poate fi cauzat și de factorul politic. În genere, factorul dat este unul din cele mai impotrante care contribuie la asigurarea stabilității, funcționalității și dezvoltării societății. Însă în Republica Moldova politicul influențează societatea poate mai mult distructiv, decât constructiv. Trecerea de la orânduirea socialistă la economia de piață (după declararea independenței) a cauzat actuala criza politică care a compromis reformele și rezultatele lor. Disputa dintre forțele politice se transferă pe tărâm economic. Aceasta afectează profund domeniul de producție; economia devine din ce în ce mai lezată de corupție; se secătuieste bugetul de stat, se restrâng programele sociale și se complică soluționarea problemei șomajului.

Astfel, menite să transfere agricultura pe picior nou de dezvoltare, reformele au desființat treptat locurile de muncă în fostele gospodării colective și au construit în loc gospodării de fermieri, SRL-uri, cooperative de producție ș.a. pe baza proprietății private. Însă gospodăriile mici de fermieri nu s-au arătat mai bine, ci mai rele decât colhozurile și sovhozurile. Privatizarea a produs un adevărat dezastru vizavi de funcționarea și eficacitatea agriculturii, de condițiile de muncă și locurile de muncă, și cu perspective imprevizibile pe viitor. Cauzele principale au fost parcelarea exagerată a terenurilor agricole, faptul că țărani nu și-au ridicat cota valorică, și că nu a fost creată piața de servicii pentru fermieri.

Acum, pentru a valorifica simțul de gospodar al țaranului-prorietar și a face din cotele de teren locuri de muncă împlinite, trebuie aplanate greșelile care au fost comise la etapa privatizare. Lucrurile care trebuiau onorate la pregătirea/implementarea reformelor sunt condiții (principii) obiective ai funcționării oricăror organizații de producție; ele au fost necesare nu numai pentru privatizare, dar și pentru funcționarea gospodăriilor în perioada postprivatizare. De aceea, aplicarea măsurilor care ar repara efectele greșelilor comise la pregătirea/implementarea reformelor echivalează cu crearea locurilor de muncă.

Prima măsură care astăzi trebuie luată neîntârziat este consolidarea câmpurilor agricole; cotele parcelate și dispersate îi constrâng pe țărani să-și lase pământul în paragină și constituie obstacolul major în calea depășirii șomajului rural. Gospodăriile de fermieri mici/mijlocii pot fi eficiente doar fiind specializate (ele nu cresc castraveți, roșii, petrunjel – toate toate într-un loc). Iar dacă cultivă floarea soarelui, atunci face aceasta nu pe 1-2 ha, ci pe o sută ha și mai mult; producția se realizează în bază de contract; doar în așa caz va putea avea profit. Concentrarea cu privire la fermierii mici înseamnă comasarea parcelelor în un singur lot. Și ar fi logic ca proprietarii funciari înrudiți să dețină cote de teren învecinate; aceasta ar deschide mai multe posibilități de dezvoltare a producției.

A doua măsură importantă care trebuie executată este crearea pieții de servicii pentru fermieri (îndeosebi pentru fermieri mici). Fără accesul la serviciile de care

fermierii au nevoie, servicii calitative și oferite la timp, gospodăriile de fermieri nu pot funcționa. Cu atât mai mult, că crearea infrastructurii de producție influențează nu numai rezultatele muncii, dar și mentalitatea țăranului. A investi în infrastructură, înseamnă a investi în crearea locurilor noi de muncă, în dezvoltarea și eficientizarea agriculturii și în diminuarea suprafețelor de pământ la ora actuală nelucrate etc.

A treia măsură de care trebuie aplicată ține de specificul agriculturii. „Producția agricolă are caracter sezonier și un ciclu de producție îndelungat, fiind dependentă de factorii climaterici și naturali. Din cauza factorilor menționați...a atractivității investiționale scăzute a acestui sector, capacității de cumpărare a populației și a unui șir de alți factori negativi, agricultura rămâne o ramură nerentabilă, care necesită susținere din partea statului”[7, pag.110].

De aceea, susținerea sectorului agrar este o practică larg răspândită... „Cota cea mai înaltă a plăților directe se înregistrează în Norvegia – 54%, Islanda – 49%, SUA – 23%, UE – 20%. În restul țărilor subvențiile sânt indirecte... În același timp, în ultimul deceniu s-a modificat alocarea subvențiilor directe de stat în țările cu economie de piață avansată. Dacă în anii '60-70 acestea constituiau un mijloc eficient de stimulare a producției și erau utilizate pentru a finanța achiziționarea mijloacelor de producție, construcții și alte necesități de producție, atunci, pe măsura saturării pieții cu produse alimentare, subvențiile directe de stat acordate producătorilor sânt destinate nu stimulării producției, ci menținerii nivelului de venituri al producătorului”[7, pag. 111].

În Republica Moldova prin Agenția de intervenție și plăți pentru agricultură (AIPA) se stimulează creditarea producătorilor agricoli, asigurarea riscurilor de protecție, investițiilor pentru înființarea plantațiilor multianuale etc., în total 11 măsuri[8]. Suma destinată asigurării acestor măsuri pentru anul curent constituie 250 mln lei; se prevede suplینirea ei cu încă 15 mln lei. Însă și în așa caz mijloacele destinate suportului agriculturii sunt categoric insuficiente și nici pe departe nu fac față necesităților.

În sfârșit, a patra măsură importantă de creare a crea condiții favorabile pentru funcționarea noilor structuri de producție și pentru crearea locurilor de muncă la sat ține de posibilitățile agriculturii de a-și comercializa producția. La fel, înainte de a dezvolta sau iniția o afacere, fermierul trebuie să fie încrezut că-și va putea comercializa marfa. Unii fermieri mici reușesc să găsească tehnică, să crească roade bune, însă ei nu pot face față concurenței în fața producătorilor agricoli din țările dezvoltate. Spre exemplu, „un fermier-inovator a crescut o roadă bună de porumb, mășcat cât dintele calului, și... îl ține acasă”[3]. Situația actuală pe piața alimentară din Republica Moldova poate fi prielnică pentru fermierii mari, și este descurajatoare pentru fermierii mici. Pentru susținerea acestora statul trebuie să aplice toate modalitățile de susținere disponibile și să promoveze politici coerente și flexibile de protejare a pieții și de sprijinire prin plăți directe a fermierilor mici.

Faptul că măsurile menționate mai sus n-au fost aplicate în perioada postprivatizare a însemnat menținerea fermierilor în această perioadă în suspans și încuviințarea șomajului. Doar în cazul aplicării măsurilor menționate în ansamblu și creării condițiilor necesare de muncă e cu puțință funcționarea și dezvoltarea stabilă a agriculturii. În cazul în care doar una din măsurile indicate este ignorată, se depreciază și măsurile aplicate. De aceea tot ce n-a fost realizat la etapa de pregătire și implementare a reformelor, precum și în perioada postprivatizare trebuie aplicat neîntârziat în prezent.

Știm deja că nici una din măsurile de sprijinire a fermierilor n-a fost onorată pe deplin la vremea potrivită. Iar în lipsa condițiilor de a lucra pământul și a supraviețui, fermieri împroprietăriți în cele din urmă au încetat să-și lucreze propriile terenuri și au ales calea migrației. Cu timpul aceasta a devenit o deprințere. Și prin aceasta lucrurile se

complică și mai mult. La ora actuală neaplicarea măsurilor de susținere și dezvoltare a gospodăriilor de fermieri înseamnă distrugerea satelor.

În zilele noastre pentru a normaliza situația la sat este necesară nu numai crearea condițiilor necesare, dar și înfruntarea deprinderii de a emigra. Dar...și crearea condițiilor necesare de muncă este mai dificilă. La privatizare mărimea optimală a gospodăriilor putea fi planificată. Acum consolidarea este anevoioasă și costisitoare. Infrastructura de deservire a fermierilor putea fi mai ușor construită pe baza tehnico-materială a colhozurilor/sovhozurilor etc.

Reieșind din cele menționate, soluția oportună pentru șomajul rural constă în sprijinirea diferitor tipuri de gospodării. La ziua de azi la sat funcționează oareșice gospodării de fermieri mijlocii/mari de succes, care și-au extins (prin procurare/arendă) suprafețele de teren, dispun de ceva mijloace de prelucrare a pământului, irigare ș.a., și apelează la lucrători sezonieri. Probabil, gospodăriile date s-au constituit în perioada guvernării comuniste, și după părerea noastră, mai puțină au nevoie de ajutor din partea statului. Calea dată de dezvoltare a agriculturii este necesară; satul are nevoie și de fermieri mari. (Potențial, terenurile agricole ale satelor ar putea fi lucrate integral de un număr restrâns de fermieri, asigurați din punct de vedere tehnic și tehnologic). Cât n-ar părea de paradoxal, ea nu reprezintă o soluție pentru șomajul rural; „profesia” de zilier nu soluționează, ci perpetuează șomajul. De aceea, calea dată de dezvoltare trebuie suplimentată cu alte căi cu locuri de muncă permanente în măsură să păstreze satele.

A doua cale de soluționare a șomajului rural poate fi sprijinirea fermierilor mici, îndeosebi care râvnesc să practice agricultură intensivă (să cultive culturi legumicunoase) și să creștească producție ecologic pură. Calea dată de eradicare a șomajului rural este cea mai promițătoare; iar în condițiile actuale, și cea mai dificilă. Guvernul actualmente creează condiții pentru crearea locurilor de muncă în agricultură – se încearcă acordarea de ajutoare prin intermediul AIPA, prin Organizația pentru Dezvoltarea sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii (ODIMM) și Programul-pilot de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1”[9]. La Programul dat pe parcursul anului 2011 până în prezent au fost depuse mai multe cereri de finanțare; 235 de solicitanți au urmat cursurile de instruire speciale, iar 49 de cereri au fost acceptate spre implementare[10].

Programul nu se bucură de prea mare atenție, însă este necesar pentru eradicarea șomajului. În perioada colhozurilor/sovhozurilor țărani s-au înstrăinat de tot ce ține de inițiativa privată și de afacere proprie; oamenii s-au învățat să depindă de stat și nu se putea vorbi la acea vreme de simțul de stăpân sau de tradiția de antreprenoriat a țaranului. Dar nici după privatizare lucrurile nu s-au schimbat brusc; acum țărani au așteptat ani în șir ca statul să intervină pentru a aduce lucrurile „la normalitate”. Doar după ce au înțeles (3-4 ani mai târziu) că statul nici nu mai poate, și nici ni mai dorește să intervină, s-a observat o întoarcere a țaranului cu fața către agricultura privată.

Actualmente (pentru perioada 2010-2012) Programul „PARE 1+1” propune fermierilor (și altor categorii de lucrători) sprijin financiar (alături de banii migranților proveniți din remitențe) pentru întemeierea/dezvoltarea afacerilor proprii. De menționat însă că la ora actuală, țăranilor deprinși cu migrația și străini de orișicare activități de antreprenoriat, nu este suficient să li se propună sprijin financiar. Situația e de așa natură că fermierii mici au nevoie de ajutor pentru a primi ajutoarele.

După părerea noastră, primarii comunelor și satelor ca persoane influente, înzestrate cu autoritate, i-ar putea determina țărani și specialiști emigranți să-și regândească utilizarea remitențelor spre a le investi în crearea locurilor de muncă; acțiunile de acest fel s-ar putea încununa cu succes și de aceea că sunt spre binele tuturor – a migranților, familiilor lor, primăriei, satului etc. Ei ar putea comunica cu sătenii aflați la muncă peste hotare (prin intermediul rudelor sau cu ajutorul mijloacele

de comunicare) pentru a-i informa și ajuta să apeleze la Programul „PARE 1+1” (și la alte organizații de stat, sectorul civil etc.) pentru a investi remitențele în crearea locurilor de muncă.

Oricare activități care s-ar organiza în incinta primăriilor ar putea avea efecte mai mari decât ne așteptăm. Informarea populației despre prețurile la produsele alimentare, despre terenurile însemnate sub diferite culturi agricole, organizarea cursurilor de perfecționare a calificăției fermierilor, facilitarea accesului lor la servicii de consultanță, organizarea deplasării fermierilor cu Bas-urile dimineața în câmp și seara de la muncă – acasă. Primarii ar putea participa la consolidarea cotelor de teren, la crearea întreprinderilor cu capital mixt (autohton/străin) etc.; toate aceste activități ar contribui la crearea locurilor de muncă.

În sfârșit, a treia cale de soluționare a șomajului rural ține de crearea întreprinderilor mari bazate pe tehnologii moderne cu capital mixt (autohton/străin) în domeniile de producție agrare și nonagrare. Cu timpul productivitatea muncii la sat va spori; deci, va fi nevoie de mai puține brațe de muncă. La sat sunt mai mulți lucrători decât necesită gospodăria agricolă. Cu timpul satele vor lua aspect de localități urbane cu întreprinderi de producție agrare și nonagrare. Șomajul rural trebuie îndepărtat și pentru a stopa procesele desfășurate de degradare umană a populației fără ocupație pe parcursul a aproape 20 de ani. Toate căile și măsurile menționate sunt necesare pentru a crea locuri de muncă, îndepărta șomajul și păstra satele.

NOTE:

1. Materiale de sondaj sociologic realizat în august-septembrie 1990 în raioanele Dondușeni, Criuleni, Cahul și Grigoriopol; au fost chestionați 1113 agricultori de rând și persoane cu studii medii speciale și superioare.
2. Sangheli A. Verificarea strategiei reformelor. – Mterialele Conferinței practico-teoretice „Reforma economică: rezultatele primei etape, obiective primordiale”, Chișinău, 1994, pag. 6.
3. Interviu a autorului cu Bodiul Z., – Director-adjunct al Departamentului Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, 6 decembrie 1998.
4. Codul Fonciar, art.13 – Monitorul Oficial nr.107/817 din 04.09.2001.
5. Macari V., Badâr Iu. Desfășurarea și perfecționarea procesului de privatizare în Republica Moldova, Chișinău, 1995, pag. 41-42.
6. Neagu I. Evoluția reformei agrare în Republica Moldova și rolul organizațiilor nonguvernamentale țărănești în promovarea noilor relații în agricultură. – Congresul II al țăranilor împrumătăți din Moldova, Chișinău, 1999, pag. 11-13.
7. Rotaru V., Posoșina V. Susținerea economică a sectorului agrar în străinătate. – Evoluții și politici economice (culegere de articole științifice), Chișinău, 2004, pag. 110-111.
8. Vezi: <http://aipa.md/ro/masuri-de-sprijin/masuri-de-sprijin-2011>
9. Vezi: <http://odimm.md/>
10. Interviu a autorului cu Iabanji I. – Director general ODIMM, 15 septembrie 2011.